

Радојка ВУКСАНОВИЋ*

ЛЕКСИКОГРАФСКИ ПОСТУПЦИ У ОБРАДИ ЗБИРНИХ ИМЕНИЦА У ДЕСКРИПТИВНОМ РЕЧНИКУ

Сажетак: У овом раду су, на основу досадашње лексикографске праксе у Речнику САНУ (трећи том), утврђени лексикографски поступци при обради збирних именица. Збирне именице се посматрају лексички и творбено, а указујући на основна лексикографска начела при њиховом представљању у дескриптивном речнику, издвојиће се одређени лексикографски типови њихове обраде.

Кључне речи: збирне именице, лексикографски поступак, Речник САНУ, српски језик

1. 1. Традиционални лексикографски приступ збирним именицама је такав да се оне посматрају као граматичка категорија која се разматра са структурног становишта на равни сингуларно-плуралске категорије, а новији, другачији приступи засновани су на семантичким и логичким критеријумима. Имајући у виду наведене лексикографске приступе, као и граматичке особености ових именица, ми ћемо у овом раду посматрати поступке обраде збирних именица на корпусу Речника САНУ.

1. 2. Будући да се лексикографски поступци утврђују на основу граматичких приступа и истраживања, неопходно је збирне именице као подврсту једне класе речи идентификовати у граматичком систему. У ту сврху прегледали смо граматике Т. Маретића, М. Стевановића I, Мразовић-Вукадиновић и Ж. Станојчић – Љ. Поповић.

1. 3. У граматици Т. Маретића о феномену збирности и збирним именицама говори се у оквиру деривације, што показује да се овај феномен повезује са творбом речи, у оквиру које се деривирани облици збирних именица структурно разлажу на творбену основу и одговарајуће суфик-

---

* Радојка Вуксановић, сарадник у Институту за српски језик САНУ, Београд

се. Код М. Стевановића збирне именице су одређене семантички и морфолошки. Са семантичког становишта збирне именице означавају више предмета или бића узетих скупа у неком неодређеном збиру, колективу, који се узима као једна целина (*грање, камење, класје, лишће, осје, прстење, трње, цвеће, пилад, гушчад, перад, ждребад, назимад, јагњад, момчад, сирочад, унучад, деца, браћа, господа, властела*). Са морфолошког становишта, као најважнија особина ових именица истиче се то да оне обликом једнине означавају множину предмета или живих бића, и зато оне, по правилу, немају множину. Притом М. Стевановић прави термилошку разлику између збирних и колективних именица, а заснива је на семантичким и логичким критеријумима. Наиме, овај граматиچار сматра да термин *збирне именице* ваља употребљавати за оне именице којима се именују скупови ствари, а термин *колективне именице* за оне именице којима се именују скупови живих бића, колективи (Стевановић 1975: 183–184).

1. 4. У граматицима Ж. Станојчић–Љ. Поповић и П. Мразовић–З. Вукадиновић доследно је спроведено наведено Стевановићево начело у дефинисању збирних именица и у термилошком разликовању збирних од колективних именица (уп. Мразовић – Вукадиновић 1990: 188 и Станојчић, у Станојчић – Поповић 2004: 80–81).

1. 5. Дакле, граматицари у погледу збирних именица истичу две њихове основне карактеристике. Једна се тиче морфолошко-творбених карактеристика, па се тако истичу наставци за творбу тих именица: *-а, -ад, -еж, -ија, -је, -ство*, као и то да збирне именице, иако означавају множину, имају само граматичку једнину. Друга важна карактеристика се тиче семантичких критеријума, па се прави разлика између збира, скупа живих и неживих ентитета, а сходно томе, издвајају се два типа: колективне и збирне именице.

1. 6. Међутим, многе збирне именице нису препознатљиве по свом облику (карактеристичним творбеним наставцима), већ се као такве препознају према значењу, а такве су нпр. *намештај, накит, одећа, воће* и др. То су тзв. лексичке збирне именице, које неће бити предмет разматрања у раду.

2. 0. Лексикографско представљање ових именица у дескриптивном речнику заснива се на њиховим утврђеним семантичким и граматичким карактеристикама.

2. 1. Међутим, поставља се питање који ће тип збирне именице завредети статус одреднице у речнику, тј. који се граматички критеријум бира при одређивању речничких одредница. Иако би се начелно могло

рећи да морфолошка деривација одређује шта је нова одредница, поједини аутори сматрају да постоје разлози због којих се укључује и флексија при одређивању одредница (Тафра 2005: 72). Како Бранка Тафра сматра, категорија броја припада флексији и не утиче на обликовање речничкога абецедарија, али изузетак су суплетивни облици којима се лексички изриче категорија броја односно категорија множине.

2. 2. У вези са напред изнетим, важно је назначити шта одликује категорију збирних именица. То је, како смо већ нагласили, да ове именице јединским обликом означавају множину. Дакле, за њих је важно да су увек у облику граматичке јединине, а да им род зависи од творбеног наставка. Међутим, неке именице поред облика за збирност имају и облике регуларне множине, док код неких именица збирни облици замењују облике регуларне множине. У оба случаја и регуларна и збирна множина функционишу као суплетивна множина тих именица.

2. 3. Дакле, можемо рећи да се код збирних именица јавља граматичко-семантички систем од три члана Јединина – Збирност – Суплетивна множина, који утиче на лексикографско профилисање ових именица. Лексикографски су посебно занимљиви суплетивни облици, јер се наводе као одреднице, а то се мора предвидети и назначити у одређивању лексикографских поступака. Међутим, у пракси се зна да нас „корпус ... увек може изненадити својом непредвидљивошћу, и то је место лексикографске слободе и снажљивости, односно његове компетенције изворнога говорника” (Тафра 2005: 158).

3. Ипак се у Упутству за израду Речника САНУ (чланови од 244 до 247), за лексикографску обраду збирних именица и збирности дају одређене препоруке како би рад на Речнику и у овом сегменту био уједначен и како би Речник представљао јединствену, заокружену целину.

На основу тих препорука могу се издвојити следећи типови обраде збирних именица.

А. 1. Кад је нека збирна именица по свом значењу правилно изведена од неке друге именице, даје се одредница изведене збирне именице акцентована, ознака рода и граматичка дефиниција без примера.

балавчад ж зб. им. од *балавче*.

Код основне речи иза ознаке рода даје се у загради суплетивна множина, дефиниција и примери.

2. Примери за збирне именице се наводе када збирна именица има и регуларну множину.

бисерје с зб. им. од *бисер* и примери.

3. Када именица нема друге множине сем збирне, сви примери се дају код одреднице у једнини, па примери и за *дете* и за *деца* дају се под одредницом *дете*, а збирна одредница *деца* остаје без примера.

Б. Кад је именица збирна по смислу, али не и по граматичком образовању, нпр. *балавурдија*, тада се даје ознака *зб.* испред дефиниције и да је се дефиниција у којој и основна реч може да се спомене на одговарајући начин, а наводе се и примери.

балавурдија ж *зб.* *неозбиљни млади људи, дечурлија*; исп. балавадија.

В. Ако именица по облику није збирна, а служи као суплетивна множина према облицима у једнини, разликују се три случаја.

1. Именице које немају своје једнине:

пилићи м *супл. мн. од пиле* без примера, а код основног облика

пиле, -ета с (*супл. мн. пилићи и пилад*) даје се дефиниција и сви примери и за *пиле* и за *пилићи* и за *пилад*.

2. Када имамо два деминутива као **барјаче** и **барјачић** суплетивна множина *барјачићи* даје се у загради код облика **барјаче** после ознаке рода.

барјаче, -ета с (*супл. мн. барјачићи*) *дем. од барјак (1 и 2)* и примери.

3. Код именица типа **вуче** и **вучић** поступа се тако што се даје одредница

вучић м дефиниција и примери и за *вучић* и за *вучићи*.

вуче, -ета с (*супл. мн. вучад и вучићи*) даје се дефиниција и примери и за *вуче* и за *вучад*, али не и за *вучићи*.

4. 1. Анализу лексикографских поступака у обради збирних именица урадићемо на примерима Речника САНУ, и то на трећем тому Речника¹, који обухвата слово Г. Определили смо се за корпус из овог тома зато што је у овом тому методологија израде Речника прилично стабилизована и што је број лексема које су везане за збирност репрезентативан за овакво истраживање; има их око стотину.

4. 2. У Речнику САНУ се прибегава разним методама економисања када се збирност приказује. Економише се и с потврдама, јер се примери не дају или се тежи давању што мањег броја примера (Пешикан 1970: 153). На основу општих напомена у Упутствима и начину обраде збирних именица у Речнику, одлучили смо се да у разматрању овог феномена полазимо од лексичке и граматичко-творбене класификације, па збирне именице анализирамо као:

¹ У раду је коришћен корпус из електронске верзија Речника САНУ, коју је урадио мр Милорад Симић, сардник Института и уредник овог речника. Овом приликом му се најљубазније захваљујем, а велику захвалност исказујем и колегиници др Стани Ристић на подршци и саветима.

1. именице које се јављају само у облику збирности (*гурбетија, Грчадија*)

2. именице које поред збирног имају само облик једнине (*господа – господин*);

3. именице које поред збирног облика имају и облике суплетивне множине (*гушчад – гушчићи – гушче*);

4. именице које поред збирног облика имају и регуларну множину (*грање – гране – грана*)

4. 2. 1. Именице које се јављају само у облику збирности јесу: *гурбетија, Грчадија, гадија, гвожђарија, гладеж, глупотиња, гњиладина, говедија, голадија, голотурија, гомнадија, горобиле, господица, госпоштина (1), грађанство (1 а и б), грнчарија, гуланферија*

Обраду збирних именица овог типа у Речнику представимо на примеру *гурбетија* и *Грчадија*. Именице овога типа су збирне по смислу, али не и по граматичком образовању, па се у складу са Упутствима, не даје ознака зб. *им.* већ само зб., а оваква значења се илуструју и примерима:

гурбетија ж зб. *циганија, пробисвети, гурбети*; исп. гурбет (3 а). – А бјеж', вјеру ти голокраку ... бјелосветска гурбетијо! – кликнуо Марко за њима (Ђукић Д. 1, 19).

Грчад и **Грчадија** ж зб. *млади Грци, грчки момци; грчки народ* (Вук, Рј. ; И- Б 1).

Међутим, именица **грожђе** је по граматичком образовању збирна, али није и по смислу, па не треба давати шаблонске дефиниције. Дакле, лексикографско представљање ове именице није **грожђе** с зб. *им.* од грозд, јер *грожђе* нису гроздови већ *воће нарочите врсте*, у коме се не аперцепира множина гроздова.

грожђе ... с зб. *плод винове лозе*. – И на чокоту бјеху три лозе ... и грожђе на њему узре (Дан. Ћ. 12, 34). Тамо расте виново чокоће, / из чокоћа винова лозица, / из лозице од грожђа евењке / а из грожђа рујно тече вино (кост. Л. 6, 56). Што си ми то донио? ... Велики грозд грожђа (Лис. 1, 90).

4. 2. 2. Именице које поред збирног облика имају само облик једнине.

У овој групи су именице које означавају више бића или предмета исте врсте узетих скупа, у неодређеном збиру или у природној целини. Можемо их поделити по роду: именице женскога рода (*господа, гаљчад, гегавчад, гладинчад, говедарчад, голобрчад, голотрчад, голупчад, господичад, господачад, грађанчад, грличад, гудад, гурад, гурбечад, гушчад и гушчарчад*) и именице средњега рода (*горје, глоговље, гложје, горуње,*

грабље, грабарје, гомоље, гороцвеће, грмље, громађе, гроће, груђе, грухље, грушје).

Обраду збирних именица овог типа у Речнику, представићемо на примеру именице **господа**:

господа ж зб. им. од *господин*.

Кад именица овог типа нема друге множине сем суплетивне у облику збирне именице, па се сви примери употребе збирне именице дају код одреднице у једнини, тако да се примери и за *господа* дају под одредницом **господин**, док збирна одредница **господа** остаје без примера.

Друга образовања у овој групи су именице добијене суфиксом *-ад* који им даје колективно, збирно значење. Ове именице су изведене од имена младих бића и означавају збирност, скупност тих бића, а и њихову множину (Стевановић 1975: 458). На лексикографској равни, према правилима из Упутства, оне се истим лексикографским поступцима статусно изједначавају са претходним збирним именицама, па имамо: **госпочад** ж зб. им. од *госпоче*, а под одредницом **госпоче**, – ета с (супл. мн. *госпочад*), где се наводе и примери употребе збирне именице.

госпочад ж зб. им. од *госпоче*.

госпоче, – ета с (супл. мн. *госпочад*) (понекад у ир. значењу) *дем. од господин; господско дете*. – Не може *госпоче* да се пробуди (Ков. Д. 1, 96). И тако је *госпоче* било помало и појам за будалу и слабића (Конф. 3, 56).

Дакле, као и у претходном примеру, код облика у једнини изведена збирна именица се увек представља као суплетивна множина јер регуларне множине и нема.

Лексикографски поступак код ових збирних именица може се представити на следећи начин:

збирна именица = зб. им. од X, где X представља основну реч, а у конкретном случају то изгледа овако:

господа ж зб. им. од *господин*.

Дакле, у делу леме даје се лик одредничке речи са акцентом и ознаком рода. Тип дефиниције је граматички, што значи да се у дефиницији одређује граматички однос збирне именице према њеном основном јединском облику.

У оквиру овог модела разликују се 2 начина обраде.

А. Најзаступљенији начин обраде овог типа збирних именица представљен је на примеру збирне именице **господа**. Најбитнија особина ових збирних именица је та што се њихова значењска множина реализује као суплетивни плурал. Именица **господа** има облик граматичке јед-

нине, а према семантичким критеријумима, она означава множину, мноштво. Граматички се разликује од основне речи по роду, јер именица **господин** је мушкога рода и мења се по првој врсти, а збирна именица **господа** је женскога рода и мења се по трећој врсти. Морфолошки су им основе различите: господин –ø и господ-. Обрада ових именица одликује се лексикографским поступком који је близак обради лексичких варијанти у виду тзв. контролне одреднице, само што се у случају збирних именица одредничка реч акцентује и дају се ознаке рода, а уместо упућивачке дефиниције даје се граматичка дефиниција којом се ове именице граматички/творбено повезују са основном речи, али се, као и код контролних одредница не наводе код ње примери реализације њених значења. Сви примери збирног облика именице у оваквим случајевима наводе се код основне речи. Веза између основне и изведене речи успоставља се и код основне речи у виду напомене, глосе, у делу леме, одмах иза ознаке рода основне лексеме, нпр. **господин** м (супл. мн. господа) ... и сл.

На исти начин су обрађене и следеће именице које означавају младе особе и младунчад, а изведене су суфиксом *-ад²*, нпр. : **гегавчад** ж зб. им. од *гегавче*, **гладинчад** ж зб. им од *гладнице*, **говедарчад** ж зб. им. од *говедарче*, **голобрчад** ж зб. им. од *голобрче*, **голотрпчад** ж зб. им. од *голотрпче*, **господиччад** ж зб. им. од *господиче*, **госпоччад** ж зб. им од *госпоче*, **грађанчад** ж зб. им. од *грађанче*, **гурбеччад** ж зб. им. од *гурбече* ; **голупчад** ж зб. им. од *голупче*, **гудад** ж зб. им. од *гуде*, **гурад** ж зб. им. од *гуре*, **гушчад** ж зб. им. од *гушче*, **гушчарчад** ж зб. им. од *гушчарче*. У обради има понекад и пропуста, па нпр. одредница *гаљчад* није унета, а овај збирни облик се налази код основне речи *гаљче* у њеном лематизованом делу. И код одреднице *грличчад* погрешено је дат род, па је уместо женског рода наведен средњи род.

² Уп. Р. Симић: а) „Именички облик на *-ад* као такав је једнински, али по значењу неутрализован, и допушта разноврсна тумачења, сагласно екстерним обличним показатељима. б) Конгруенција личнога глаголског облика претежно упућује на множину, али не противи се и једнинским формама: – Ждребад је лепа // Ждребад **су** лепа. в) Реч у предикату која разликује род претежно је у облику на *-а*. Уз једнински облик глаголске споне свакако је протумачива као једнина женског рода. А уз множински облик дозвољава двојако тумачење. Прво је оно које се сматра владајућим: да је реч о „синтаксичкој смјеси” множинског облика глагола и једнинског придевске речи. Друго је оно које ми овом приликом предлажемо: да је то средњи род множине, и да је јединствена структура са неутралисаним по граматичком значењу субјектом на *-ад*, и активним по стварном значењу” (Симић 2007: 14).

Б. Именице типа *грмље*, *грабље* изведене су суфиксом *-је* од именица са значењем растиња. Оне су збирне и означавају више неживих појмова као збир неодређеног броја. Њихов начин обраде одликује се лексикографским поступком који се може представити формулом:

збирна именица + род = зб. им од X + примери

Нпр. **грмље** ... с зб. им од *грм.* – Грмље и шумарци су мењали боју (Андрић 5, 62). Тешко је мирило грмље јасмина (Домј. 1, 61). Коње своје повежу за шипково грмје (Стој. М., Арк. 2, 385).

Тако су обрађене и следеће именице: **глоговље** с зб. им. од *глог.* – У клисури ... је владао ... мирис трња и глоговља (Сек. 3, 22). **грабље** с зб. им. од *граб.* – Виша је гора од горе, / Највиша Ловћен планина; / У њој је трње и грабље (НПВук 1, 190). Требало је ... оценити да ли је боље ... ићи преко ситног грабља, или ... изнад пролокана камењара (Радић Д. 2, 7).

Варирање лексикографског поступка код ових именица јавља се у случају именице типа *гложје*, *горје*, код којих постоји тенденција лексикализације и неутрализације збирности, а с тим у вези и семантичко диференцирање изведене именице од њене творбене основе (као код именица типа *грожје*). Код њих се лексикографски поступак може представити у виду формуле:

збирна именица + ознака рода = зб. им. од X + синоними + примери.

гложје с зб. им. од *глог*; *глогова шума*, *глоговњак*. – Још се имања ограничавају ... врљикама и живом оградом (трњем, гложјем и багрењем) (Миј. С. 8, 123). Упутише се реци која је текла поред гложја, дивљих ружа, шипака и јела (Кнеж. Л. 2, 129).

горје с зб. им. од *гора*, *планине*, *шуме*. – Кнез Вукосав једног дана на високом граду сједи, | Час у бурно, пусто море, час на голо горје гледи (Шен. А. 11, 350). У средишту српских земаља, опасана са свих страна високим горјем и кланцима ... та је земља била настањена ... од чисто славенског елемента (Ћор. В. 3, 12).

У случају да нема примера употребе збирне именице, уместо њих се наводе само извори потврда, нпр. : **гороцвеће** с зб. им. од *гороцвет*, а уместо примера наведен је извор.

Уколико се код збирних именица реализују изрази, они се, као и код свих других лексема, обрађују у посебном делу речничког чланка, на његовом крају, навођењем израза, дефинисањем његовог значења и навођењем примера.

На пример, у речничком чланку речи **гороцвеће**, у делу предвиђеном за изразе, наћи ће се падежна конструкција **на гороцвеће**, дефинирана на следећи начин:

на гороцвеће (у народној бајалици) *речи у наздрављању некоме, кад нешто први пут види или окуси*. – На здравље, на гороцвеће, | На Турчина болешчина! (Вучитрн, Ел. Г. 1).

Уколико се јављају ограничења употребе, она се дају у виду квалификатора типа. *покр.*, *етн.* или у глосама, као у наведеном примеру за израз, којом се указује да је у питању израз који се јавља у народној бајалици.

4. 2. 3. Именице које поред збирног имају и облике суплетивне множине

То су збирне именице које се јављају паралелно са множинским облицима у виду суплетивне множине. Код ових именица имамо продуктиван наставак *-че*, којим се граде именице средњег рода. Оне се изводе од именица које означавају младунче животиње *гушче*, *голунче*, или су то уопште именице које значе младо биће или деминутивне именице *голубрче*, *грађанче* (исп. Стевановић 1975: 533). Ове збирне именице јављају се напоредо са суплетивном множином.

А. У речнику САНУ ове именице обрађују се на исти начин као именице прве групе варијанте А, који је представљен на следећи начин:

збирна именица + ознака рода = зб. им. од Х.

гушчад с зб. им. од *гушче*.

Сви примери се наводе код основне речи, код које се у делу леме после граматичке обраде и ознаке рода у загради наводи изведена збирна именица и суплетивна множина основне именице.

гушче, -ета с (супл. мн. гушчићи и гушчад) + дефиниција и примери и за *гушче* и за *гушчиће* и за *гушчад*.

гушче, -ета с (супл. мн. гушчићи и гушчад) *младунче гуске*. – Неви на гушчад ... пискала је путем (Шен. А. 3, 93). Пасе по зеленој трави јатанце жутих гушчића (Матић Г. 3, 16). фиг. 1) хип. /Илија деци/: Ево ме, гушчићи моји! (Војн. И. 6, 57). 2) погрд. *глунавко*. – Ја никад нећу бити тако гушче / Да слушама нагон (Стеф. Св. 11, 141).

На исти начин се, слично контролној одредници, наводи и суплетивна множина основне лексеме, чиме им се у Речнику даје исти граматичко-семантички статус.

гушчићи м супл. мн. од *гушче*.

Б. Нешто је другачији лексикографски поступак ако именица по облику није збирна, а служи као суплетивна множина облицима у једни-

ни. Када имамо два деминутива као **грађанче** и **грађанчић** суплетивна множина *грађанчићи* даје се у загради код облика **грађанче** после ознаке рода. Дакле, као и у претходном случају, примери се наводе код обичније речи, код које се у делу леме после граматичке обраде и ознаке рода у загради наводи изведена збирна именица и суплетивна множина основне именице.

грађанче, -ета с (супл. мн. грађанчад и грађанчићи) *дем. од грађанин*; *млад грађанин* наводе се и примери. А када имамо два облика деминутива од исте именице, као што је овде случај, сваки се дефинише као *дем. од + основна реч* и не упућују се један на други.

4. 2. 4. Именице које поред збира имају и регуларну множину

Неке именице, као на пример *голуб*, *гребен*, *грана*, имају поред облика регуларне множине (*голубови*, *гребенови*, *гране*) и облике за исказивање збирности (*голубље*, *гребење* и *грање*). У речнику се код основног облика ових именица, у лематском делу одреднице, после ознаке рода даје само облик множине, док се збирни облик даје као посебна одредница са граматичком дефиницијом '*зб. им. од*'. Збирни облик се уводи као посебна одредница јер је у питању правилно изведена реч.

голуб м (мн. голуби и голубови) ...

голубље с 1. *зб. им. од голуб*. – Расла јабука Ранку пред двором: | ... По њој попало сиво голубље (НП Вук 1, 60). Крај овог прозора клонула би сама | ... пратила немо лет голубља белог | преко реке (Драгут. 1, 32). И јастреба вид на грабеж наводи ... тако ... да се на неким местима ... људи опомињу, да не држе бело голубље, јер бели голуби највише страдају (Рад. М. 3, 116).

2. индив. *живот*, *стање које подсећа на голубове*; *невиност*, *чедност*. – Од детињства, од једва-сећања, | У времену невина голубља (Змај 1, 601).

Дакле, код именица овога типа постоје два лексичка облика која на семантичком плану указују на множину, мноштво. Оно што је, чини нам се, занимљиво посматрати, јесу околности и ситуације које условљавају употребу³ једног или другог облика, односно занимљиво је посматрати разлоге који доводе до паралелне употребе ових двају облика.

³ „Категорија падежа, за разлику од свих осталих категорија како именице, тако и глагола, постоји као синтаксичка категорија, а не морфолошка. Њиме изражено апстрактно значење односа не образује се у парадигми речи као систему њених облика, већ у синтагми, тј. није парадигматска појава него синтагматска. Краће речено, падежно значење добија се у интеракцији лексичког значења

5. 1. О феномену збирности и множине већ се у науци говорило. Милка Ивић каже да се мноштво, уколико се интерпретира сумарно, своди на суму појединачних примерака именованог појма, која је као таква увек рашчлањива на своје саставне делове, а уколико се интерпретира збирно, оно се своди на мноштво као целину, на недељиву укупност једнородних предмета (Ивић 1983: 26).

5. 2. Стана Ристић истиче да збирност, за разлику од категорије броја, актуелизује не толико количину колико квалитет – једнородност, недељивост, свеукупност предмета. Она се заснива на опозицији „један предмет – класа, свеукупност једнородних предмета”, а категорија броја на опозицији „један предмет – више него један (много) (Ристић 1996: 92).

5. 3. Имајући у виду оваква схватања збирности и множине, покушаћемо на основу речничког корпуса, примера у којима се користе збирни и множински облици једне исте именице, указати на потенцијалне мотиве употребе једног или другог облика.

Посматрајмо примере под одредницом **голубље**. У првом примеру „Расла јабука Ранку пред двором: | ... По њој попало сиво голубље” имамо синтагму *сиво голубље*. Дакле, мноштво голубова представља се само као целина, која се, како показује детерминатор *сиво*, визуелно перципира. С обзиром на то да је у питању поетска дескрипција из народне песме, може се рећи да се употребом збирног облика *голубље*, са оваквим детерминатором, имало за циљ указати на ефекат који производе голубови као недељива, нерашчлањива целина. Другим речима, употребљеним збирним обликом именице *голубље* наглашава се компактност целине назначене сиве боје која се као таква супротставља боји крошње дрвета чиме се постижу одређени стилски, поетски ефекти.

У другом, такође поетском примеру „Крај овог прозора клонула би сама | ... пратила немо лет голубља белог | преко реке” уочавају се одређени стилски ефекти. И овде, као и у претходном примеру, *голубље* је компактна целина, која се перципира као кретање, белина која се креће, измиче у даљину. С обзиром на то да је и велика раздаљина између посматрача и мноштва голубова које се посматра, јасно је и зашто се они не могу видети другачије него само као једна компактна целина. Белина те целине истиче се од стране посматрача као главни мотив који у поетском контексту може изазвати различите асоцијације и емоције: бело голубље у недељивом мноштву, заједништву може се тумачити и као

именице и њеног окружења у синтагматском амбијенту у којем се нашла” (Симић 2007: 12).

супротност самцу посматрачу, затим лет белог голубља у даљини може асоцирати на чежњу и сл.

За разлику од претходних примера, у примеру „И јастреба вид на грабеж наводи ... тако ... да се на неким местима ... људи опомињу, да не држе бело голубље, јер бели голуби највише страдају” паралелно се употребљавају и множински облик и збирни облик именице *голуб*, и то са истим детерминатором (*бело голубље* и *бели голуби*). Ако се узме у обзир неутрални контекст из ког потиче овај пример, може се рећи да употребљен збирни облик *голубље* у контексту *држати бело голубље* упућује на истородност јединки, голубова, а то је да су они беле боје. Употребом множинског облика у споју *бели голуби највише страдају* указује се на дистрибутивност, бројивост мноштва, јер у описаној ситуацији од грабљивица могу страдати само неки, а не сви голубови.

Дакле, у прва два примера збирна именица *голубље* јавља се као стилско средство поетског језика, при чему лексичко контекстуално окружење (детерминатори и глаголи) појачава поетски стилски ефекат. Употреба збирних именица уместо множинских облика ради постизање стилских ефеката, карактеристична је, као што потврђују примери, и за народну и за уметничку поезију.

5. 4. На сличан начин се могу тумачити и други примери у којима се јављају збирни облици именица. Оно што нам је корпус показао јесте чињеница да је употреба збирних облика именица вишеструко условљена, а даља испитивања у том смеру се тек очекују.

ЗАКЉУЧАК

6. У овом раду смо на основу досадашње лексикографске праксе у Речнику САНУ (трећи том) покушали да утврдимо лексикографске поступке и доследност њихове употребе при обради збирних именица. Збирне именице смо посматрали лексички и творбено и поделили смо их у четири групе, представљајући основна лексикографска начела при њиховој обради у дескриптивном речнику. Анализа нам је показала да се у Речнику САНУ овој класи речи приступило углавном системски са утврђеним лексикографским принципима, узимајући у обзир њихове релевантне граматичке и семантичке карактеристике.

Имајући у виду проблем и сложеност феномена збирности, као и сложеност односа на релација једнина — збирност — множина, анализирали смо примере дате уз лексему *голубље* с циљем да укажемо на вишеструкост стилских и прагматичких фактора који утичу на употре-

бу збирних облика именице уместо одговарајућих множинских облика. Дошли смо до закључка да је избор збирних и множинских облика именица у доброј мери контекстуално условљен, и да се употребом збирних именица у многим случајевима постижу одређени стилски ефекти.

ЛИТЕРАТУРА

Грицкат 1981 Грицкат Ирена, Лексикографски поступак у речницима САНУ и ЈАЗУ – приказан на глаголима с префиксом *за-*, *Наш језик XXV/1–2*, Београд.

Ивић 1983 Ivić Milka, „Izbrojivost onoga što imenica označava kao gramatički problem”, *Lingvistički ogledi*, Prosveta, Београд.

Клајн 2003 Клајн Иван, *Творба речи у савременом српском језику 2*, Завод за уџбенике и наставна средства: Институт за српски језик САНУ, Београд; Нови Сад: Матица српска.

Маретић 1899 Maretić T., *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb.

Мразовић – Вукадиновић 1990 Mrazović Pavica, Vukadinović Zora, *Gramatika srpskohrvatskog jezika za strance*, Izdavačka knjižnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci – Dobra vest, Novi Sad.

Пешикан 1970 Пешикан Митар, *Наш књижевни језик на сто година послје Вука*, Друштво за српскохрватски језик и књижевност СРС, Београд.

Р. САНУ 1965: *Речник српскохрватскога књижевног и народног језика, књ. III: вразнути – грушчурин*, Институт за српски језик САНУ, Београд.

Ристић 1996 Ристић Стана, Експресивна и стилска употреба збирних именица са суфиксом *-ија*, *Наш Језик XXXI/1-5*, 85-96.

Симић 2007 Симић Радоје, Род у множинским облицима именица на *-ад*, *Научни састанак слависта у Вукове дане 36/1*, Међународни славистички центар, Београд.

Станојчић – Поповић 2004 Живојин Станојчић – Љубомир Поповић, *Грамматика српског језика*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд.

Стевановић 1975 Стевановић Михаило, *Савремени српскохрватски језик I*, Научна књига, Београд.

Тафра 2005 Tafra Branka, *Od riječi do rječnika*, Školska knjiga, Zagreb.

Ћорић 1992 Ћорић Божо, Творбено и лексичко значење, *Научни састанак слависта у Вукове дане 22/2*, Београд.

Упутства за израду Речника САНУ, интерни спис Института за српски језик САНУ, Београд.

